

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE KAVRAMININ GELİŞMESİNDE ALMAN BİLİM ADAMLARININ KATKISI

ERSOYTAŞDEMİRCİ*

1. İmparatorluk Türkiyesinde Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Katkısı

Baılı anlamda üniversite olmamakla beraber, üniversiter nitelikte baılı anlamda yüksek öğretim kurumları, Türkiye'de orduyu ıslah etmek maksadıyla kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1796), Mekteb-i Tıbbiye (1827) ve Mekteb-i Harbiye'dir (1834). Bunlardan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun deniz kuvvetlerinin ihtiyacı olan subay ve mühendisleri, Mühendishane-i Berri-i Hümayun kara kuvvetlerinin ihtiyacı olan topçu ve isühkâm subayları ile mühendisleri, Mekteb-i Tıbbiye ordunun ihtiyacı olan doktor ve cerrahları, Mekteb-i Harbiye ise ordunun çeşitli dallarda ihtiyacı olan subayları yetiştirmek amacıyla kuruldu. İşte yüksek öğretim alanında Türk-Alman ilişkilerinin başlangıcı, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye'nin kurulduğu Sultan II. Mahmut zamanına (1808-1839) kadar gitmektedir. II. Mahmut, yukarıda adı geçen yüksek askerî meslek okullarında görevlendirilmek üzere Alman subay, askerî uzman ve hekimler getirtmiştir. Böylece II. Mahmut'la birlikte Türk ordu teşkilatına ve tıp eğitimine Fransız tesiri yanında Alman ve Avusturya tesiri de girmeye başlamıştır. Nitekim Avusturya'lı hekim Prof. Dr. Karl Ambros Bernard (1838-1844) ile başlayan Türk-Alman tıbbî ilişkileri, Prof. Dr. Robert Rieder (1898-1904), Prof. Dr. Franz B. Georg Deycke (1898-1907) ve Dr. Julius Wieting (1907-1914) ile yoğunlaşarak devam etmiştir. Yine II. Mahmut zamanında başlayan Türk-Alman askerî eğitim ilişkileri, Baron von der Goltz (1883-1896) ile yoğunlaşarak devam etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda ittifak yapmaya kadar ulaşmıştır. Bu Alman ve Avusturya'lı subay, askerî uzman ve hekimlerin çabalarıyla Türkiye'de başta Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye olmak üzere yüksek askerî meslek okullarında verilen eğitim ve öğretim üniversiter bir kimlik kazanmıştır. Meslekî nitelikli bu askerî yüksek okullarda meslek ve askerlikle ilgili bilgiler ve teknikler ya-

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kayseri.

nında Fizik, Kimya, Biyoloji, Matematik, Astronomi gibi müspet bilimler ve Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Politika, Hukuk gibi temel sosyal bilimler de okutulmaktaydı. Dinî tesirden de mümkün olduğu kadar uzak tutulmaya çalışılan bu okullar Türk toplumunun düşüncesinin modernleşmesinde, yönetimin demokratikleşmesinde ve eğitimin çağdaşlaşmasında çok önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Sivil yüksek öğretim kurumlarına doğuş kaynağı ve örnek de teşkil eden askerî yüksek okullar, aynı zamanda Türkçenin öğretim dili olması yanında , Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi Batı dillerinin okul programlarına girmesinde ve gezi, gözlem, inceleme, teşrih, laboratuvar, klinik... gibi tecrübî esaslara dayanan modern öğretim metodlarının okullarda kullanılmasında öncü rolü oynamışlardır.¹

Ülkemizde batılı anlamda ilk üniversite, 1863 yılında devrin tanınmış paşaları ve düşünürlerinin verdiği ve ilk zamanlarda sadrazam ve nazırların da izlediği; Fizik, Kimya, Biyoloji, Astronomi, Tarih ve Coğrafya. gibi tabii ve sosyal bilimler alanlarından seçilen halka açık konferanslar şeklinde öğretime başlamıştır. Mutaassıp çevrelerin baskısı ve uygun nitelikte öğrenci hazırlayacak orta öğretim kurumlarının (liselerin) yetersizliği... gibi sebeplerden dolayı sık sık kapanmak zorunda kalan Darülfünun II.Meşrutiyet dönemine kadar ciddi bir varlık gösterememiştir. Bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda kurulan Türk-Alman siyasi ve askerî işbirliği, beraberinde eğitim ve kültür işbirliğini de getirmiştir. Türkiye'nin savaşa girmesinden hemen sonra İstanbul'da bir Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitünün başına da Prof. Dr. Franz Schmidt getirilmiştir. Türk-Alman eğitim ve kültür ilişkilerini geliştirmek amacıyla kurulan bu enstitünün en önemli hizmeti, İstanbul Darülfünunu'nda Alman bilim adamlarının görevlendirilmesi olmuştur. 1915-1918 yılları arasında 20 Alman ve Avusturyalı bilim adamının getirilmesi ve Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi genç kabiliyetlerin görevlendirilmesiyle Darülfununda ilk ciddi ilmi araştırmalar görülmeye başlamıştır. Bu yıllar arasında İstanbul Darülfununu'nda Dr.

¹ Karal, Enver Ziya, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri", *Tanzimat-I*, İstanbul 1940, s.15-26.

- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, MEB. Yayını, İstanbul 1974, s.23-124, 219-228.

- Unat, Faik Reşit, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB. Yayını, Ankara 1964, s.14-119.

- Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi I*, İstanbul 1931, s.43-174.

- Ataç, Adnan, *Güllhane Askeri Tıp Akademisinin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s. 5-103.

Anschütz (Pedagoji ve Psikoloji), Doç Dr. Bergtaesser (Semitik Diller), Doç Dr. Giese (Ural-Altay Dilleri), Prof Dr. Lehmann -Haupt (Eskiçağ Tarihi), Doç Dr. Obst (Coğrafya), Doç Dr. Penck (Jeoloji ve Coğrafya), Doç Dr. Leick (Botanik), Prof. Dr. Zarnick (Zooloji), Doç Dr. Hoesch (Organik Kimya), Dr. Fester (Teknolojik Kimya), Prof.Dr. Hoffmann (Ekonomi), Dr. Fleck (Maliye), Prof Dr. Schöborn (Kamu Hukuku), Doç Dr. Jacobi (Felsefe), Dr. Nord (Medenî Hukuk), Dr. Mordtmann (Tarih Metodolojisi), Dr. Unger (Arkeoloji ve Eski Paralar), Doç. Dr. Richter (Alman Dili ve Edebiyatı), Prof Dr. J. Würschmidt (Fizik) gibi bilim adamları görevlendirilmişlerdir. Bu yabancı bilim adamlarının yanında Almanca bilen asistanlar görevlendirilmişlerdir. Bu yabancı hocaların Almanca olarak anlatukları dersleri Türk asistanları Türkçeye çevirmektedirler. Türkiye'de kalış sürelerinin kısıllığı ve dil engeli sebebiyle bu yabancı bilim adamlarından beklenen verim elde edilememekle beraber; araştırma enstitüleri, laboratuvarlar ve kütüphanelerin kurulması, ders notları ve kitapların hazırlanması, deneyli çalışma ve öğretim metodu konularında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ancak, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletlerinin baskısıyla bu Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının Türkiye'den ayrılması ve Türk ordusunun terhis edilmesi üzerine cephedeki öğrencilerin geri dönmesiyle Darülfünun'da ciddi karışıklıklar ve bunalım yaşanmaya başlanmıştır. 11 Ekim 1919 tarih ve 257 sayılı Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile ilmi ve idari muhtariyet, 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı İstanbul Darülfünunu'nun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun ile tüzel kişilik verildiği halde, İstanbul Darülfünunu 1933 Üniversite Reformu'na kadar bir yüksek okul olma özelliğinden kurtulamamıştır. Ancak, Alman bilim adamlarının Türkiye'den ayrılmasından sonra hazırlanan 1919 tarihli Nizamname'nin Darülfünunu, kıta Avrupası üniversite modeline göre teşkilatlandırması, Türk üniversitesi üzerindeki Alman tesirinin devam ettiğini göstermektedir.²

² Hirsch, E. Ernst, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi I*, Ankara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1950, s. 201-203.

- Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1943, s. 24-27.

- Ayaç, Kemal, "İ.H. Baltacıoğlu'nun Hayatı ve Faaliyetleri, "Araştırma", A.Ü. DTCF. *Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, cilt XI, Ankara 1979, s.188-189.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını, İstanbul 1981, s. 18-26.

- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi 1-2*, İstanbul 1977, s. 545-563.

2. Cumhuriyet Döneminde Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Katkısı

a. İstanbul Üniversitesi'nin Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Hizmeti

Maarif Vekili Vasıf Bey (8.3.1924-21-1 I-1924) hariç başta Atatürk ve yine Maarif Vekili Mustafa Necati Bey (20.12.1925-1.1.1929) olmak üzere Cumhuriyet Hükümeti, Darülfünuna doğrudan doğruya müdahale etmek istememiştir. Yüce Önder Atatürk'ün de arzusu, başlatılan inkılâp hareketine Darülfünunun kendiliğinden iştirak etmesidir. Oysa, Darülfünunun inkılâp hareketlerine kaulmak şöyle dursun, inkılâp hareketlerine ters düşen, onları tenkit eden, onlara karşı gelen tutum ve davranışlardan da kaçınmamıştır. Meselâ, Atatürk'ün başlatmış olduğu Türk Dil ve Tarih Tezleri, Darülfünunun tarafından desteklenmediği gibi, şiddetle tenkit edilmiştir.³

Ayrıca, Darülfünunda ciddi bir ilmî çalışma yapılmıyor, yayınlanan kitaplar ve yazılar fazla bir ilmî değer taşımıyordu. Öğretim üyeleri birbirlerini ilmî yetenekten yoksun olmakla itham ediyorlardı. Bu tip olaylar basına, hatta Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dahi intikal ediyordu. Bunların dışında, Darülfünunun fakülteleri ve diğer birimleri arasında ilmî işbirliğini sağlayacak koordinasyonun olmaması, öğretim üyelerinin Darülfünunun dışındaki çalışmaları (işleri) yüzünden eğitim, öğretim ve ilmî araştırmalarla yeterli ölçüde ilgilenememesi, Darülfünunun ve fakültelerin idarî makamlarına seçim yoluyla gelmesinden dolayı öğretim üyeleri arasında sürtüşmeler, anlaşmazlıklar ve hizipleşmelerin meydana gelmesi, Darülfünunun üzerinde etkin bir devlet denetiminin olmaması, profesörlerin atanmasında sadece çalışma arkadaşlarının söz sahibi olması yüzünden Darülfünunun dışından gelecek genç ve yeni yeteneklere kapalı kalması gibi hususlar da söz konu-

- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi 3-4*, İstanbul 1977, s. 1209-1258.

- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 199-203.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-I*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1959, s. 298.

- *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri-I*, MEB. Yayını, Ankara 1946, s. 269, 370, 372-379.

- Aytaç, Kemal, "Atatürk'ün Eğitim Görüşü", *Atatürkçülük-II*, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, İstanbul 1984, s. 103-113.

- Başgöz, İlhan-Wilson, E. Howard, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara 1968, s. 178-179.

- Hirsch, Ernst, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversiteler-I*, s. 212-213, 222-223.

seydu. Artık 1930'lu yıllara gelindiğinde herkes Darülfünunun ıslah edilmesinden bahsediyordu. Daha doğrusu Darülfünunun Türk inkılap hareketi açısından bir değerlendirmeye tâbi tutulması bir ihtiyaç haline gelmişti.⁴

Nihayet Türk Hükümeti, 1931 yılında Darülfünunu reforma tâbi tutmaya karar vererek gerekli ön incelemeleri yapması ve reform hakkında rapor hazırlaması için İsviçre Gelf Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche'ı davet etmiştir. 16.1.1932 tarihinde İstanbul'a gelen A. Malche, Başvekil ve Maarif Vekili ile görüşmüş, Darülfünun emini, fakültelerin reisleri, öğretim elemanları ve öğrencilerle konuşmuş, dersleri ve çeşitli öğretim faaliyetlerini izlemiştir. Ayrıca, İstanbul'daki diğer yüksek öğretim kurumları ve bazı liseleri de ziyaret etmiştir. Gerekli dokümanları topladıktan sonra Darülfünunun öğretim elemanlarına uygulanmak üzere bir anket bırakarak Mart 1932'de Avrupa'ya dönmüştür. İsviçre ve Fransa'daki üniversiteler, Hollanda'daki liseler üzerinde de incelemeler yapmıştır. Mayıs 1932'de Türkiye'ye dönmüş ve bırakmış olduğu anketleri de değerlendirerek raporunu tamamlamıştır.⁵ A. Malche, Haziran 1932'de Türk Hükümetine sunduğu raporda ıslaha muhtaç bir üniversiteyi, muhtariyeti zedelemek korkusuyla kendi kaderine terk etmenin doğru olmadığını belirterek konu hakkındaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

"Bir devlet darülfünunu için ilmi muhtariyetin temini ne kadar iyi ise darülfünun heyeti idariye ve talimiyesinin intihabında hükümetin mesuliyet tekabül eylemesi de o derece muvafikur. Her memlekette siyasi tayinlerden korkulmaktadır. Fakat bunlardan kurtulmaya çalışılırken zümre ve grup nüfuzu ile vukua gelen tayinlerle karşılaşılır. Umumi menfaatlerden daha az mülhem oldukları cihetle bu nevi tayinler daha fazla endişe sebebidirler. Hatta darülfünunla mutabık kalan hükümet ıslah devresinde bir mesai programı vücuda getirip, bunu tatbik etmekte tereddüt eylememelidir.

⁴ Hirsch, E. Ernst, *Hatıralarım*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1985, s. 242.

- *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler-II*, s. 67, 73.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, A.Ü. DTCF. Yayını, Ankara 1982, s. 138-139.

⁵ Hirsch, Ernst, *Hatıralarım*, s. 242-243.

- Hirsch, Ernst, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversiteler-I*, s. 229-295.

- *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler-II*, s. 67, 73.

- Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, s. 27-28.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s. 139.

Muhtariyetin bir nevi uzaklaşma ve kendi kendine kalma mahiyetini almasına mani olmak lazımdır.⁶

Esas tenkilerini öğretim programları ve metodları üzerinde yoğunlaştıran A. Malche, ders programlarının hem fazla yüklü, hem de ansiklopedik mahiyette olduklarını, ders notlarının hiç değiştirilmeden ve geliştirilmeden uzun yıllardan beri aynen okutulduklarını, şahsî çalışma ve araştırmalara, düşünme ve konuşmaya yer vermeyen, mevcudu tekrar etmekten ibaret olan Orta Çağ metodunun kullanıldığını ısrarla vurgulamıştır.⁷

Darülfünun ile hayat ve inkılap hareketleri arasında sıkı bir ilişkinin kurulmasını da isteyen A. Malche, raporuna şu sözlerle son vermiştir:

"Son bir defa tekrar ediyorum ki, meselenin merkezi, ilimleri sabit nakli ile muvazzaf bulunan vahdetler şeklinde değil, lâkin melekâtu dimağiyeyi vücuda getürici usûller tarzında telakki eylemektir. Darülfünun ilmi zihniyeti halk etmekle mükelleftür ve bunun haricinde selâmet yoktur. Bu zihniyet ise, kendilerini şahsî araştırmalar karşısında bulundurmamak suretiyle talebeler tarafından kuvvetli ve azimli bir gayret sarf edilmesini temin sayesinde ve münhasıran bu sayede inkişaf eder. Raporumda her şey bu şarta tâbi ve muallaktır ve bu olmadan hakiki bir darülfünun, hakiki bir faaliyeti fikriye yoktur."⁸

A. Malche, yeni kurulacak üniversitede de eski Darülfünunda olduğu gibi Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat fakültelerine yer vermiştir. İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasında özel bir amaç güdülmüyorsa, bu fakültenin Edebiyat Fakültesi ile birleştirilmesinin uygun olacağını tavsiye etmiştir.⁹

A. Malche raporunu Türk Hükümetine sunarken Maarif Vekili Esat Bey (27.9.1930-18.9.1932) idi. Ancak bu raporun uygulanması, Dr. Reşit Galip Bey'in Maarif Vekilliği zamanında (19.9.1932- 13.8.1933) olmuştur. Maarif Vekili Reşit Galip Bey, gerek şahsî incelemelerini ve gerekse A. Malche'in raporunda tespit edilen hususları ve gerekse Yüce Önder Atatürk'ün Rapor hakkındaki görüşlerini dikkate alarak bu islahat teşebbüsünün de daha önceki teşebbüsler gibi başarısızlıkla sonuçlanmaması için, en isabetli yolun,

⁶ Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Maarif Vekaleti Yayını, İstanbul, 1934.

⁷ Malche, Albert *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 12-15, 37.

⁸ Malche, Albert *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 58.

⁹ Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 52.

eski Darülfünunun ilga edilerek, yerine yeni bir üniversitenin kurulması olduğuna karar vermiştir.¹⁰

Maarif Vekâleti, İstanbul Darülfünunun İlgasına ve Yerine İstanbul Üniversitesi'nin Kurulmasına Dair Kanun tasarısını hazırlama çalışmalarını sürdürürken, A. Malche'dan bir "İslahat Programı" hazırlamasını istemiştir. Maarif Vekâleti'nin onayından geçen bu programın uygulanmasında müşavirlik yapması için de A. Malche ile yeniden mukavele yapılmıştır. Ayrıca, Maarif Vekâleti Müsteşarı Salih Zeki Bey, Talim ve Terbiye Kurulu üyeleri Avni ve Rüştü Beyler, Yüksek Mühendis Mektebi Müdürü Prof. Dr. Kerim Bey ve Ankara Lisesi Müdürü Osman Bey'den oluşan bir "İslahat Komitesi" kurulmuştur.¹¹

Nihayet hazırlanan kanun tasarısı Başvekâletin 18.5.1933 tarih ve 6/1553 sayılı yazısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Mecliste mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde görüşülerek kabul edilen 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı İstanbul Darülfünunun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun'un önemli bir kaç maddesi şöyledir:

Madde 1- İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatları ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır.

Madde 2- Maarif Vekili 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da "İstanbul Üniversitesi" adı ile yeni bir üniversite kurmaya memurdur. Maarif Vekâleti bu üniversitenin teşkilatına ait kanun layihasını en geç 1 Nisan 1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisi'ne tevdi eyler.

Madde 5- İkinci madde mucibince kurulacak Üniversitenin Ağustos 1933 tarihinden 31 Mayıs 1934 tarihine kadar devam edecek olan muvakkat devresi için icap eden tedris, idare ve ecnebi mütehasısları kadrolarının tanzim ve vazifedârların tayini Maarif Vekilliğine aittir. Bu "muvakkat kadroya" girmiş olmak, ikinci maddede yazılı "Üniversitenin esas kadrosuna" girmek için müktesep bir hak teşkil etmez.¹²

¹⁰ Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler-II, s. 105, 142-144.

- Kocatürk, Utkan: "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları", *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, Kasım 1984, s. 3-95.

¹¹ Widman, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 37-38.

¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre 4, cilt 15, sıra nu. 249, s. 1-2.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre 4, cilt 15, s. 466-467, 472, 483-486.

Üniversite reformunda esas olarak alınan A. Malche'in raporu Yüce Önder Atatürk'e de arz edilmiştir. Raporu ayrıntılı bir şekilde inceleyen Yüce Önder gerek raporda önemli gördüğü hususları, gerekse rapor hakkındaki şahsî görüşlerini kendi el yazısıyla notlar halinde rapor üzerine yazmıştır. Atatürk'ün notları ile 2252 sayılı Kanun, İstanbul Üniversitesi Muvakkat Talimatnâmesi ve İstanbul Üniversitesi Esas Talimatnâmesi karşılaştırıldığında, Atatürk'ün üniversite reformu ile ilgili tespitlerinin adı geçen kanun ve talimatnâmelere birer hüküm olarak girdikleri kolayca görülür. Meselâ bunlardan önemli bir kaçış şöyle sıralanabilir: Reformun Maarif Vekaleti tarafından yürütülmesi, İstanbul Darülfünunu'nun ilga edilerek yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması, Üniversite'ye ilmi muhtariyetin verilmesi, fakat yöneticilerin ve öğretim üyelerinin tayini ve programların tanziminde Maarif Vekaleti'nin müdahalesi, Üniversiteye yabancı bilim adamlarının getirilmesi, Türk inkılâp hareketi ile üniversite arasında sıkı bir irtibatın kurulması gibi.¹³

2252 sayılı Kanunla, İstanbul Üniversitesi'ne 1 Ağustos 1933- 3 Temmuz 1934 tarihleri arasında bir Muvakkat Talimatnâme ile idare edilme usulü getirilmiştir. Bu talimatnâmeye göre Üniversite emini ve fakülte reisleri, Maarif Vekaleti tarafından tayin edilecektir. Emin ve reislerden oluşan Üniversite İdare Heyeti, bütün fakülte ve enstitüleri müştereken ilgilendiren konuları görüşerek karara bağlayacaktır. Ortak bir karara varılmadığında, nihai kararı Maarif Vekâleti verecektir. Üniversite emini, 15 günde bir "Islahat Plânı"nın uygulanmasına dair bir raporu Maarif Vekâleti'ne gönderecektir. Maarif Vekili, her fakültenin bir profesörü, öğretim işlerini yönlendirmek ve kontrol etmek vazifesıyla "Öğretim Müşaviri" olarak görevlendirecektir. Bu müşavirin idarî görevi yoktur; fakat eğitim, öğretim ve ilmi faaliyetlerin "Islahat Programı"na uygun olarak yürütülmesi konularında tavsiyelerde bulunacaktır. Her fakültenin Öğretim Müşaviri, her ay sonunda Maarif Vekiline, Üniversite Eminine, Fakülte Reisine, Islahat Müşavirine birer gönderecektir. Maarif Vekili her fakültenin yazılı rapor verecektir. Ayrıca,

¹³ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, "Maarif Vekaleti Hususi Kaleminin 1 no'lu ve 1 Ağustos 1933 tarihli yazısına ekli İstanbul Üniversitesi Muvakkat Talimatnâmesi".

- *İstanbul Üniversitesi'nin 11 Ekim 1934 tarihli esas Talimatnâmesi*.

- *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları*, Devre 4, cilt 15, s. 466-467, 472, 483-486.

- Kocatürk, Utkan, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", s. 3-95.

Üniversite'nin bütçe ve tahsisat işleri doğrudan doğruya Maarif Vekaleti tarafından idare edilecektir.¹⁴

2252 sayılı Kanun'un 2. maddesine göre kurulan İstanbul Üniversitesi; Edebiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Fen Fakültesi'nden teşekkül etmiştir. Fen Fakültesi'ne Eczacı Mektebi, Tıp Fakültesi'ne Dışçı Mektebi, Edebiyat Fakültesi'ne Yabancı Diller Mektebi ve İslâm Tetkikleri Enstitüsü bağlanmıştır. Bunlardan İstanbul Üniversitesi emniğine Prof. Dr. Neşet Ömer Paşa, Edebiyat Fakültesi reisliğine Köprülüzâde Mehmet Fuat Bey, Fen Fakültesi reisliğine Prof. Dr. Kerim Bey, Hukuk Fakültesi reisliğine Prof. Dr. Tahir Bey, Tıp Fakültesi reisliğine Prof. Dr. Tevfik Salim Paşa, Eczacı Mektebi müdürlüğüne Muallim Akif Bey, Dışçı Mektebi müdürlüğüne Muallim Kazım Esat Bey, İslâm Tetkikleri Enstitüsü müdürlüğüne İzmirli İsmail Hakkı Bey tayin edilmiştir. Yabancı Diller Mektebi müdürlüğü ise Prof. Dr. M. Fuat Bey'in uhdesine vekaleten verilmiştir. Ayrıca, Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak Türk İnkılap Enstitüsü, Coğrafya Enstitüsü ve Türk Arkeoloji Enstitüsü, Hukuk Fakültesi'ne bağlı olarak Millî İktisat ve İhtimiyat Enstitüsü, Fen Fakültesi'ne bağlı olarak Kimya Enstitüsü ve Elektro-Mekanik Enstitüsü kurulmuştur.¹⁵

Yeni Üniversite'nin öğretim üyesi, üç kaynaktan temin edilmiştir. Birinci grubu, mülga Darülfünundan alınan profesörler ve profesör muavinleri teşkil etmekteydi. İkinci grubu Darülfünunun dışından alınan öğretim üyeleri teşkil etmekteydi. Bunlar yurt dışında tahsil ve doktora yapan genç ve yetenekli bilim adamlarıdır. Bunlar Üniversiteye namzet profesör muavini (doçent aday) olarak atandılar. Üniversitenin üçüncü grup öğretim üyesini, yabancı bilim adamları teşkil etmekteydi.

30 Ocak 1933'de Almanya'da iktidara gelen nasyonal sosyalistler, ırki ve ideolojik sebeplerden dolayı beğenmedikleri öğretim üyelerini emekliye sevk etmeye, ihtar ve tehditle görevlerinden uzaklaştırmaya, hatta tutuklamaya başladılar. Bu durumla karşılaşan öğretim üyeleri, Almanya'yı terk etmek zorunda kaldılar. Bunların büyük bir çoğunluğu İsviçre'ye sığındılar. Bu yahudi olan veya nazi olmayan bilim adamları, kendilerine başka ülkelerin üniversiteleri veya yüksek öğretim kurumlarında iş bulmak için Zürih'te

¹⁴ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, "Maarif Vekaleti Hususi Kaleminin 1 nu'lu ve 1 Ağustos 1933 tarihli yazısına ekli İstanbul Üniversitesi Muvakkat Talimatnamesi".

¹⁵ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, Maarif Vekaleti Hususi Kaleminin 2/1-5 nu'lu ve 1 Ağustos 1933 tarihli beş adet yazısı.

"Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği" adlı bir teşkilat kurdular. Bu derneğin başkanlığına da up doktoru Prof.Dr.Philipp Schwartz getirilmiştir. Bu sırada Türkiye'de Üniversite reformu çalışmaları yoğun bir şekilde sürüyordu. İslahat müşavirliği görevini yürüten A. Malche, Zürih'teki Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği'ne Mayıs 1933'de gönderdiği bir posta kartında mülteci Alman bilim adamlarına Türkiye'de çalışma imkânı bulunduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Dernek, konuyu görüşmek üzere Prof.Dr. Philipp Schwartz'ı Türkiye'ye göndermiştir. 5 Temmuz 1933 günü İstanbul'a gelen Schwartz'ı İslahat komitesi üyesi Prof.Dr. Kerim Bey karşılamış ve durumu bütün ayrıntularıyla anlatarak Ankara'ya göndermiştir. Philipp Schwartz, 6 Temmuz 1933 günü Ankara'da Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in başkanlığında yapılan ve A. Malche ile Maarif Vekaleti'nden ilgililerin hazır bulunduğu toplantıya katılmıştır. Bu toplantıda mülteci Alman bilim adamlarının İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmelerine esas teşkil eden bir ön protokol ve gelmesi muhtemel bilim adamlarının kürsülere göre dağılımını gösteren bir liste hazırlanmıştır. İstanbul Üniversitesi'ne davet edilen profesörlerle ilişki kurulması ve atanması kesinleşen profesörlerle kontrat imzalanması konularında yardımcı olmak vazifesiyle görevlendirilen Ph. Schwartz, ertesi gün Maarif Vekili ile tekrar görüştü, liste ve protokolün Atatürk'e sunulduğunu öğrendi; Sağlık Bakanı Refik Bey ile Ankara Nümune Hastanesi ve Hıfzıssıhha Enstitüsü'ne de Alman profesörlerin getirilmesi konusunu görüştüktan sonra, aynı gün gitti. Schwartz, beraberinde götürdüğü liste ve protokolü tutuklular (Kantorowicz, Dessauer, Kessler) dahil bütün ilgili veya mülteci profesörlere ilettili. Schwartz, yanında up doktoru R. Nissen olarak davet ile ilgili önerileri ve bazı meseleleri görüşmek üzere 25 Temmuz 1933 günü tekrar İstanbul'a geldi. Schwartz ve Nissen "derslerin üç yıl sonra Türkçe ile verilmesi, Türkçe ders kitapları yazılması, bütün çabaların Üniversite'ye hasredilmesi, eğitim ve bilinçlenmeye ilişkin her türlü faaliyete katılınması, her enstitü yöneticisinin yanında yabancı meslektaş veya ilmî yardımcı çalıştırması hakkının olması" şartlarının yer almasını önermişlerdir. Bu sırada Reşit Galip Bey'in ağır bir kaza geçirmesi ve 13.08.1933 günü sağlık sebebiyle görevden ayrılması, yabancı profesörlerde bir tereddüt uyandırmıştır. Ancak, Reşit Galip Bey'in yerine vekâleten atanan Refik Bey'in eski davet ve şartlarının geçerli olduğunu açıklaması üzerine, yabancı profesörlerle mukaveleler imzalanmaya başlanmıştır. İlk mukaveleler, 4 Ekim 1933 günü A. Malche, Philipp Schwartz ve ilgili profesörlerin hazır bulunmasıyla Türkiye Cumhuriyeti

Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü Bey'in huzurunda Cenevre'de imzalanmıştır Mukaveleleri, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Refik Bey'in adına Cemal Hüsnü Bey imzalamıştır.¹⁶

Maarif Vekâleti'nin teklifini kabul ederek Türkiye'ye gelenler arasında 06.07.1933 günü Ankara'da hazırlanan listede yer alan profesörlerden bir kısmı bulunmakla beraber, gelenlerin ekseriyetini bu listede bulunmayanlar teşkil etmiştir. İstanbul Üniversitesi'ne gelen yabancı profesörlerin ekseriyetini mülteci Alman bilim adamları teşkil ediyordu ve Yardım Cemiyeti aracılığıyla gelmişlerdi. Alman profesörler dışında başka ülkelerden gelen yabancı bilim adamları da vardır. Mesela; Andre Naville (Zooloji) ve E.Paresaj (Jeoloji) İsviçre'li; Aime' Mouchet (Cerrahi), Charles Crozat (Hukuk), Marcel Fouche (Fizik) ve Jan Savard (Fiziko-Kimya) Fransız; Umberto Ricci (İktisat) İtalyan; Leo Spitzer (Romanoloji) Avusturyalı idi. Yine profesörlerin yanlarında getirdikleri yabancı öğretim yardımcılarının da ekseriyetini Almanlar oluşturmakla beraber, bunlar arasında İsviçre'li, İtalyan, Fransız gibi başka ülke mensupları da vardır. Hatta reformdan önce de İstanbul Darülfünunu'nda yabancı profesörler vardır. Bunlar Düşyö Bey (Tabiki Makina), Valansi Bey (Fiziko-Kimya) ve M.Krozat (Amme Hukuku)dır. İstanbul Üniversitesi Muvakkat Kadrosundan alınan bu isimlerden M.Krozat, yukarıda adı geçen Fransız bilim adamı Charles Crozat'ur.¹⁷

1934 yılında İstanbul Üniversitesi kadrosunda görevli 185 öğretim üyesi ve 180 öğretim yardımcısı olmak üzere toplam 365 öğretim elemanı vardır. Bunların 62'si ordinaryüs, 24'ü profesör, 99'u doçenttir. Ordinaryüslerin 22'si Türk, 40'ı yabancı; profesörlerin 23'ü Türk, 1'i yabancı; doçentlerin hepsi Türk, öğretim yardımcılarının ise 150'si Türk, 30'u yabancıdır. Böylece 1934 yılında 70 yabancı bilim adamı ve yardımcısı İstanbul Üniversitesi'nde görevlidir. Bunların yanlarında getirdikleri aile fertleri (eşleri, çocukları,

¹⁶ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi Maarif Vekaleti ile Erwin Finlay Freundlich, Richard Honig, Fritz Neumark, Hugo Braun arasında 4 Ekim 1933 tarihinde T.C. Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü Bey'in Huzurunda Cenevre'de imzalanan Kontratlar.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 38-39, 41-47, 160-168, 224-228.

- Neumark, Fritz, *Zuflucht am Bosphorus (Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953)*, Verlag Josef Knecht-Frankfurt am Main 1980, s. 15-18, 19-22, 23-27.

¹⁷ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, *İstanbul Üniversitesi Muvakkat Kadrosu*.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, *İstanbul Üniversitesi Esas Kadrosu*.

- Neumark, Fritz, *Zuflucht am Bosphorus*, s. 14-15.

- Hirsch, Ernst, *Hauraların*, s. 216-268.

- Widmann Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 38-39, 41-47, 160-168, 224-228.

anneleri, kızkardeşleri, kayınvalideleri...) de eklendiğinde 150 civarında yabancı insan İstanbul'a gelmiştir. En çok yabancı profesör Tıp ve Fen Fakültelerinde, ondan sonra Hukuk Fakültesi'nde, en az da Edebiyat Fakültesi'nde görevlendirilmiştir. En çok öğretim yardımcısı da Tıp ve Fen Fakülteleri ile Yabancı Diller Mektebinde görevliydi. Yabancı öğretim yardımcıları; okutmanlar, asistanlar, uzmanlar, laborantlar, hemşireler, teknisyenler ve ustalardan oluşmaktaydı. Yabancı öğretim yardımcıları sadece yabancı profesörlerin yanında değil, Türk profesörlerin yanında da görevlendirilmiştir. Ancak, yukarıda verilen sayıların sabit ve değişmez olmadığını da belirtmekte fayda vardır.¹⁸

A. Malche, esas görevi ilmi zihniyeti yaratmak olan Batı standartlarında bir üniversitenin kurulması, yani üniversite reformundan kısa sürede başarılı sonuç alınması için yabancı öğretim üyesi getirmenin uygun olacağını önermiş ve başta Yüce Önder Atatürk olmak üzere Türk Hükümetince de uygun görülmüştür. Nitekim Maarif Vekili Reşit Galip Bey, yabancı profesörleri kabul sebeplerini ve şartlarını şöyle açıklamıştır:

"Ecnebi profesörlerin seçiminde aradığınız birinci esas, bunların kendi vatanlarının üniversitelerinde dahî profesörlük etmiş bulunmaları ve isimlerinin memleketlerinin sınırlarından dışarıda da tanınmış olmasıdır. Yeni irfan yurdumuzun biran evvel dünyadaki eşlerinin en iyilerinden daha iyi dereceye çıkabilmesi için kuruluş, işleyiş ve yükseliş merhalelerinin âzami derecede kısalması için, genç Türk âlimlerinin kuvvetli rehberler yanında çabuk yetişmeleri için ve en nihayet laboratuvarların, seminerlerin, umumiyetle tedrisatın ilmi surette teşkilatlanması, bütün fakültelerde orijinal tetkik çığırının açılması ve hakiki üniversite ruh ve ananesinin derhal kök salabilmesi için ecnebi profesörler sayısını mümkün olduğu kadar artırmayı en uygun ve en cezai çare olarak kabul ettik. Premsiplerde mutabık kalarak bazı tâli hususlarda müzakerede bulunduğumuz bu profesörlerle ümit ettiğim

¹⁸ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, *İstanbul Üniversitesi Esas Kadrosu*.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 18.1.1935 tarih ve 5014 sayılı yazısı ve eki.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, Maarif Vekaleti'nin 14.4.1936 tarih ve 512 sayılı yazısı ve eki.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14.11.1939 tarih ve 5233 sayılı yazısı ve eki.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 41-47, 242-282.

- Hirsch, Ernst, *Hauralarım*, s. 216-249.

- Neumark, Fritz, *Zuflucht am Bosphorus*, s. 72-109.

gibi kat'i hususlarda mukavelelerle bağlandığımız ve isimleri açıklandığı zaman bunların hakikaten ne derecede mümtaz şahsiyetler olduğu görülecektir."¹⁹

İhtisas alanlarına göre bazı farklılıklar göstermekle beraber, yabancı profesörlerle yapılan mukavelelerin ortak maddelerinin önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür:

-Mukavelelerin süresi genellikle 5 yıldır.

-Öğretim (ders) üç yıl Almanca, Fransızca ve İngilizce gibi yabancı dillerden biriyle yapılacaktır, üç yıldan sonra öğretim Türkçe ile yapılacaktır.

- Genç Türk bilim adamlarının yetişmesi için, lisans programındaki derslerin dışında ayrıca, ücretsiz olarak lisans-üstü seviyede dersler verilecektir.

- Üçüncü yılın sonuna kadar okutulan derslerin kitapları hazırlanacaktır. Profesörlerin bu kitapları Üniversite yayını olarak çıkarmaya hakları vardır. Ayrıca, bu ders kitaplarının Türkçe baskısı, profesörlerin yardımıyla yapılacaktır.

- Gerektiğinde ihtisas alanı ile ilgili konularda Türk Hükümetine müşavirlik görevi yapılacaktır.

- Profesör bütün kudretini öğretim ve araştırmaya hasredecek, derslerini ve sınavlarını bizzat kendisi yapacaktır.

- Aylıklar, mukavelede tesbit edilen miktar üzerinden her ay net ve peşin ödenecektir.

- Profesör, ihtiyaç duyulduğunda ders, uygulama ve sınavları için vekil veya yerine bakacak kimseyi kendisi belirleyecek. Konu hakkında Rektörlüğe bir rapor verecektir.

- Hastalık durumunda tahsisat fasılasız bir yıl ödenecektir. Vefatında ise eşi veya çocukları bu bir yıllık ücreti alacaktır.

- Türkiye'ye geldiğinde ve Türkiye'den ayrıldığında profesörün ve aile fertlerinin yol masrafları ile yanlarında getirdikleri eşyaların nakil masrafları, Türk Hükümetince karşılanacaktır.²⁰

¹⁹ Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler-II, s. 147.

²⁰ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, Maarif Vekaleti ile Fritz Neumark, E. Finlay Freundlich, Richard Honig, Hugo Braun arasında imzalanan Kontratlar.

Yabancı profesörlerle olduğu gibi yabancı öğretim yardımcılarıyla da mukaveleler yapılmıştır. Öğretim yardımcılarıyla yapılan mukavelelerde ortak hükümler, profesörlerle yapılan mukavelelere nazaran daha azdır. Öğretim yardımcılarında mukavele süresi genellikle kısa tutulmuştur. Öğretim yardımcılarıyla yapılan mukavelelerdeki ortak hükümlerin önemleri şöyle sıralanabilir :

- Öğretim yardımcısı bütün kudretini ve mesaisini Üniversitedeki görevine hasredecektir. Üniversite dışında hiçbir içtimai, siyasi ve ticari bir işle meşgul olamayacaktır.

- Okutmanlar aylık (ücret) karşılığında haftada 12 saat ders okutacaktır. Yapamadığı ders saatleri karşılığında aylığından kesinti yapılacaktır.

- Aylıklar, mukavelede tesbit edilen miktar üzerinden net ve peşin ödenecektir. Ancak okutmanların mukavelelerinde aylıklarından kanunlarını öngördüğü vergilerin kesileceği belirtilmektedir.

- Mukavele süresi, genellikle 1-2 yıl arasında değişmektedir.

- Türkiye'ye geli ve Türkiye'den ayrılıştta belirli bir miktarda seyahat masrafı ödenecektir.

- Hastalık durumunda aylık fasilasız iki ay ödenecektir. Okutmanların hastalığı 15 günden fazla devam ettiğinde yerine bir vekil tayin edilecek, şayet iki aydan fazla devam ederse müstafi kabul edilecektir.

- Rektörlük, hizmetinden istifade edilmediği anlaşılan öğretim yardımcılarının mukavelelerini feshedebilecektir.²¹

İslahat çalışmaları, Reşit Galip Bey'in 13.8.1933 tarihinde Maarif Vekilliği görevinden ayrılmasından sonra da devam etmiştir. Maarif Vekilliği görevini Refik Bey'in (14.8.1933- 26.10.1933) bir müddet vekil olarak yürütmesinden sonra, bu göreve Yusuf Hikmet Bey (27.10.1933-8.7.1934) asaleten atanmıştır. Hikmet Bey'in zamanında 19 Kasım 1933 tarihinden itibaren Üniversite "Emini"ne "Rektör", Fakülte Reisine "Dekan", profesör muavinine "Doçent" denmeye başlamıştır. Böylece öğretim üyeleri ordinaryüs, profesör ve doçent olarak üç grupta toplanmıştır. Oysa 2252 sayılı Kanun'un Meclis'te

²¹ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörü ile Dr. H. Kröpelin, Dr. Seuger, Dr. Honig Rosenbaum, T. Steinhardt, Mr. Mugnier ve Dr. Dikmann arasında imzalanan Kontratar.

görüşülmesi sırasında "Darülfünun" terimi yerine "Üniversite" terimi şartı ve geçici olarak kabul edilmiştir. Üniversite hayatı ile ilgili enternasyonal terminolojinin kabul edilmesinde yabancı bilim adamlarının müsbet etkisi vardır.²²

İstanbul Üniversitesi 18 Kasım 1933 tarihinde Maarif Vekili Hikmet Bey'in açış konuşmasıyla öğretime başlamıştır. Ancak, ıslahat faaliyetleri bundan sonra da devam etmiştir. Islahatın yürütülmesinde malî sıkıntılarla karşılaşıldığı için, İstanbul Üniversitesi 1934 yılında 2467 sayılı Kanun'la genel bütçeye dahil edilmiştir. 1 Ağustos 1933 tarihinde çıkarılan İstanbul Üniversitesi Muvakkat Talimatnâmesi ihtiyaca cevap vermediği için, 11 Ekim 1934 tarihli yeni İstanbul Üniversitesi Talimatnâmesi çıkarılmıştır. Yeni Talimatnâmeye göre, Üniversitenin idaresi Rektöre verilmiştir. Rektör, Üniversitede Maarif Vekilinin temsilcisidir. Rektör, Maarif Vekili'nin teklifi üzerine müşterek kararname ve Cumhurbaşkanlığı'nın onayı ile tayin olur. Rektörün Üniversiteyi temsil etmek, Üniversitenin idare ve öğretim faaliyetlerini yürütmek ve denetlemek, Üniversitenin diğer kuruluşlar ile yazışmalarını yapmak, malî hususlarda ita amiri olmak, her sömestre sonunda üniversitenin eğitim, öğretim, yönetim ve akademik faaliyetleri hakkında Maarif Vekaletine rapor vermek gibi vazifeleri vardır. Aynı talimatnâmeye göre fakültelerin yönetimi, Rektörün nezareti altında Dekanlara verilmiştir. Dekanlar, fakültelerin ordinaryüs veya profesörleri arasından Rektörün teklifi üzerine Maarif Vekili tarafından tayin edilir.²³

Üniversite'de meydana gelen önemli gelişmelerden biri de İktisat Fakültesi'nin kurulmasıdır. 1936 yılında Hukuk Fakültesi Meclisi'nde kabul edilen bir karar üzerine, Prof.Dr. Fritz Neumark, İktisat Fakültesi'nin kurulmasıyla ilgili raporu hazırlamakla görevlendirilmiştir. Neumark gerekli incelemeler yaparak Temmuz 1936'da raporunu Üniversite Rektörlüğü'ne sunmuştur.²⁴ Neumark, Türkiye'de İktisat Fakültesi'ne ihtiyaç duyulmasının gerekçelerini şöyle açıklamıştır:

²² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre 4, cilt 15, sıra nu. 249, s. 1-2.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s. 1045.

²³ İstanbul Üniversitesi'nin 11 Ekim 1934 tarihli esas Talimatnâmesi.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre 4, cilt 22, s. 132-221, 422-426, 427, 431, 465-467.

²⁴ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 3373 sayılı ve 20.8.1936 tarihli yazısı ve eki.

"Yeni Türkiye'de de son zamanlarda bu gibi elemanlara (yüksek tahsil görmüş iktisatçılara) karşı aynı ihtiyaç kendini hissettirdi. Türk iküsadının asrileştirilmesi, bilhassa devlet tarafından teşvik edilen sanayileşme hareketi, işte bütün bunlar burada da iküsadın iyi bir terbiye görmüş ilim adamlarının yetişmesini zaruri kılmaktadır. Memlekette bugüne kadarki tahsil metotları ile bu zarureti hakkı ile karşılamak ise mümkün değildir. Şimdiye kadar büyük sanayi ve ticaret teşebbüslerinde, nakliye müesseselerinde, başka alanlarda ila... iküsat tahsillerini yabancı memleketlerdeki üniversitelerde görmüş olan kimseler işbaşına getirilmek suretiyle halli suretine gidilmişti. Fakat böyle bir hal çaresinin uzun zaman muhafaza edilemeyeceği şüphesizdir. Çünkü devletin ila... bu gibi muktedir elemanlar hususundaki bütün ihtiyacını, bahusus bu ihtiyaç sanayileşme ve etatizm ile muvazi olarak gitükçe fazlalaşacağına göre yabancı memleketlerde tahsil görmüş üç beş kişi ile karşılamak tamamıyla imkansızdır."²⁵

Üniversitenin teklifini uygun bulan Maarif Vekaleti, İktisat Fakültesi Dekanlığı'na Prof.Dr. Ömer Celal Bey'i tayin ederek, Fakülte'nin programını göndermiştir. Bunun üzerine İktisat Fakültesi, öğrencilerini alarak 5 Şubat 1937 günü öğretime başlamıştır.²⁶

ALMAN BİLİM ADAMLARININ İSTANBUL ÜNİVERSİTESİNDEKİ HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Üniversitede ilk beş yıl, özellikle ilk üç yıl mesainin ağırlık merkezini, kuruluş çalışmaları ve öğretim (ders verme) faaliyetleri teşkil etmiştir. Bu tespit, yabancı bilim adamları için de geçerlidir. İlk üç yıldan sonra şahsî ve ilmi çalışmaların sayısı artmıştır. Nitekim Hukuk Fakültesi Mecmuası ve Fen Fakültesi Mecmuası 1935 yılında, Romanoloji Mecmuası 1937 yılında, Tıp Fakültesi Mecmuası 1938 yılında, İktisat Fakültesi Mecmuası 1939 yılında yayın hayatına girmiştir. Yabancı bilim adamları bu bilimsel dergileri kurdular, yönettiler ve yaşamaları için ilmi yazılar yazdılar. Üniversite Konferansları ve Üniversite Haftası uygulamalarında bizzat görev aldılar.²⁷

²⁵ T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, Prof. Dr. Fritz Neumark'ın İstanbul Üniversitesi'nde Bir İktisat Fakültesi İhdası Hakkında Temmuz 1936 tarihli Teklifi.

²⁶ T.C. Maarif Vekaleti'nin 24.12.1936 tarih ve 10669 sayılı yazısı.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 21.1.1937 tarihli İktisat Fakültesi'nin Açılış Merasimi Programı.

²⁷ *Üniversite Konferansları (1935-1945)*, İstanbul 1937-1946.

Yabancı bilim adamları, öğretim programları ve metotlarının ıslah edilmesinde çok önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Esas tenkitlerini öğretim programları ve metotları üzerinde yoğunlaştıran Albert Malche, ders programlarının hem fazla yüklü, hem de ansiklopedik mahiyetli olduklarını, ders notlarının hiç değiştirilmeden ve geliştirilmeden uzun yıllardan beri aynen okutulduklarını, şahsî ve ilmi araştırmalara, düşünme ve konuşmaya yer vermeyen, mevcudu tekrar etmekten ibaret olan Orta Çağ metodunun kullanıldığını ısrarla vurgulamıştır. İşte yabancı profesörler, hocanın dersi serbest ortamda ve normal konuşma şeklinde anlatması, hocanın öğrenciye ve öğrencinin hocaya sorular sorması ve günlük hayattan örnekler verilmesi suretiyle hem hocanın, hem de öğrencinin aktif olmasını gerektiren bir metodun kullanılmasında öncü rolü oynamışlardır. Yine bu profesörler, öğrencileri konuşmaya, düşünmeye, araştırmaya ve yapmaya alıştıran modern aktif öğretim metodunun önemli unsurlarından olan pratik çalışma ve seminer çalışmalarının etkin bir şekilde uygulanmasının ve bir öğretim metodu olarak yerleşmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.²⁸

Yabancı bilim adamlarının çabaları sonucunda ders kitaplarının hem sayısı, hem de kalitesi yükselmiştir. Darülfünunda ciddi bir ilmi çalışma yapılmıyor, yayınlanan kitaplar ve makaleler fazla bir ilmi kıymet taşımıyordu. Kütüphanede Türkçe ilmi eser sayısı çok azdı. Mevcutların hemen hemen hepsi de eski yazıyla yazılmıştı. Öğrenciler yabancı dil bilmedikleri için yabancı dilde yazılmış kitaplardan da faydalanamıyorlardı. Böylece öğrenciler büyük ölçüde dersi okutan hocanın ders notlarına bağlı kalmaktaydılar. İşte yabancı bilim adamlarının gayretleriyle, ders kitaplarının hem sayısı, hem de ilmi ve pedagojik nitelikleri yükselmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde çalışan profesörlerin yaklaşık % 80'nin bir veya birden fazla kitabı veya ders kitabı yayınlanmıştır. Mesala Kimya alanında Fritz Arnd ve Friedrich Breusch,

- *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (1935)*, İstanbul 1935.

- *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası (1935)*, İstanbul 1935.

- *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Romanoloji Semineri Mecmuası (1937)*, İstanbul 1937.

- *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası (1938)*, İstanbul, 1938.

- *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (1939)*, İstanbul 1939.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 61-111, 175-179, 242-282.

- Hirsch, Ernst, *Hauralarım*, s. 297-307.

- Neumark, Fritz, *Zuflucht am Bosphorus*, s. 249-266.

²⁸ Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 12-13.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 61-111, 173.

- Hirsch, Ernst, *Hauralarım*, s. 260-307.

Sosyoloji alanında Gerhard Kessler, İktisat alanında Alfred Isaac, Josef Dobrestberger, Fritz Neumark, Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstow, Hukuk alanında E. Ernst Hirsch, Richard Honig, Andreas Schwarz, Charles Crozat (Fransız), Botanik alanında Leo Brauner ve Alfred Heilbronn, Zooloji alanında Curt Kosswig, Matematik alanında Willy Prager, Astronomi alanında Erwin Finlay Freundlich ve Wolfgang Gleissberg, Filoloji alanında Erich Auerbach ve Helmuth T.H. Bossert, Tarih alanında Clemens Bosch, Tıp alanında Hugo Braun, Erich Frank, Felix Haurowitz, Julius Hirsch, Alfred Kantorowicz, Wilhelm Liepmann, Rudolf Nissen, Siegfried Oberndorfer, Philipp Schwartz, Hans Winterstein, Aime' Mouchet (Fransız), Werner Lipschitz, Fizik alanında Marcel Fouche (Fransız) gibi yabancı profesörler hem ders kitabı ve alanları ile ilgili çeşitli kitap ve makaleler yayınlamışlar, hem de genç Türk bilim adamlarının yetişmesi konularında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Yine Matematik alanında Richard Edler von Miesses, Psikoloji ve Pedagoji alanında Wilhelm Peters, Felsefe alanında Hans Reichenbach ve Ernst von Aster gibi bilim adamları, Türkiye'de yayınlanan makaleleri ve ilmî faaliyetleriyle Türk düşünce hayatının gelişmesinde ve Türk bilim adamlarının yetişmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bunların dışında yine Tıp alanında Josef Igersheimer, Tibor Peterfi ve Berta Ottenstein, Filoloji alanında Leo Spitzer ve Helmuth Ritter, Kimya alanında Philipp Gross, İktisat alanında Umberto Ricci (İtalyan), Jeoloji alanında Edouard Paresaj (İsviçre'li), Fiziko-Kimya alanında Jan Savard (Fransız), Eczacılık alanında P. Duquenois (Fransız) gibi yabancı bilim adamları ilmî yayınları ve faaliyetleriyle Türk bilim hayatının gelişmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Buna karşılık, Fizik alanında Harry Dember, Arthur R. von Hippel ve Friedrich Dessauer (Radyoloji), Kimya alanında Oliver Herzog ve Richard Weiss, Zooloji alanında Andre' Naville (İsviçre'li), Astronomi alanında Hans Rosenberg, Hukuk alanında Karl Strupp, Klâsik Filoloji alanında Walter Kranz, Şarkiyat alanında Karl Süsseim, Tıp alanında Karl Hellmann, Karl Löwenthal, Friedrich Reihmann, Max Sgalitzer gibi bazı yabancı bilim adamlarının Türkiye'de makale niteliğinde yayınları olmakla beraber, çeşitli sebeplerden dolayı Türk bilim adamlarının yetiştilmesi ve Türk bilim hayatının gelişmesi konularında kayda değer bir varlık gösteremedikleri ve Türkiye'de yayınlanmış ders kitabı veya kitapları olmadığı anlaşılmıştır.²⁹

²⁹ Neumark, Fritz, *Zuflucht am Bosphorus*, s. 72-109, 249-266.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversitesi Reformu*, s. 61-111, 169-179, 242-282.

- Bakla, Leman, *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası (1933-1963)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1966, S.23-253.

- *Üniversite Konferansları (1935-1945)*, İstanbul 1937-1946.

Yabancı bilim adamları gerek üniversite ve fakülte kütüphanelerinin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi, gerekse enstitü (seminer) kütüphanelerinin kurulmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Yabancı profesörler, ihtiyaç duydukları kitap ve periyodiklerin listelerini yaptılar ve bu yayınların Avrupa'dan getirilmesi için sık sık raporlar ve yazılar yazdılar. Türk Hükümeti ve Üniversite yöneticileri de yabancı profesörlerin bu haklı taleplerini hiçbir güçlük çıkarmadan yerine getirmişlerdir. Kısa zamanda kütüphanelere çok sayıda Almanca, Fransızca ve İngilizce kitaplar gelmiştir.³⁰

Yabancı bilim adamları, yapmış oldukları ilmi araştırmalar ve saha, laboratuvar, klinik, arkeolojik ve coğrafi gibi araştırmalarla Türk bilim hayatına önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Yabancı profesörlerin Türk bilim hayatına yapmış oldukları diğer bir önemli hizmeti de genç Türk bilim adamlarını yetiştirmiş olmalarıdır. Özellikle Türkiye'de beş yıldan fazla kalan profesörlerin çok sayıda öğrencisi, Türk üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev almışlardır. Yabancı profesörler Türkiye'den ayrıldıktan sonra da Türkiye'de yetiştirdikleri öğretim üyeleri, kendi öğrencilerini ve asistanlarını dışarıya hocalarının yanına tahsile ve doktora göndermişlerdir. Bugün Türk Üniversitelerinde çalışan çok sayıda profesör, bu yabancı bilim adamlarının ya öğrencileri ya da öğrencilerinin öğrencileridir.³¹

- Hirsch, Ernst, *Hatıralarım*, s. 260-353.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Tedris İşleri Müdürlüğü'nün 27.7.1939 tarih ve 3 sayılı Faaliyet Raporu.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14 Temmuz 1939 tarih ve 3473 sayılı Faaliyet Raporu.

³⁰ Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 16-17.

- Hirsch, Ernst, *Hatıralarım*, s. 276-283.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, Maarif Vekaleti'nin 22.5.1937 tarih ve 82 sayılı yazısı ve ekinde bulunan Talimatnâme.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14 Temmuz 1939 tarih ve 3473 sayılı Faaliyet Raporu.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Tedris İşleri Müdürlüğü'nün 27 Temmuz 1939 tarih ve 3 sayılı Faaliyet Raporu.

³¹ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 61-111, 169-179.

- Hirsch, Ernst, *Hatıralarım*, s. 297-307.

- Neumark, Fritz, *Zuflucht am Bosphorus*, s. 249-266.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14 Temmuz 1939 tarih ve 3473 sayılı Faaliyet Raporu.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, İstanbul Üniversitesi Tedris İşleri Müdürlüğü'nün 27 Temmuz 1939 tarih ve 3 sayılı Faaliyet Raporu.

Sonuç olarak, İstanbul Üniversitesi'nde görev alan yabancı bilim adamları, yeteri kadar Türkçe bilmemek gibi dil engeline rağmen, ilmi standartlarda yapıkları öğretim ve araştırmalarla Türk düşünce ve bilim hayatının ve ilmi zihniyetin gelişmesinde, laik hukuk anlayışı ve karma ekonomi sisteminin yerleşmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.³²

b. Alman Bilim Adamlarının Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kurulması ve Gelişmesindeki Hizmetleri

Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının görev aldığı diğer bir yükseköğretim kurumu da 1933 yılında Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'dür. Bilindiği gibi, Prof.Dr. Oldenburg başkanlığında onbir kişiden oluşan bir Alman bilim adamları kurulu, 1927 yılında Türkiye'de ziraat ve veterinerlik alanında incelemeler yaparak konu hakkında Türk hükümetine bir rapor sunmuşlardır. Bu bilim adamları, ziraat öğretimi için gündüzlü ve geniş bahçeleri ile enstitüleri bulunan şehir okullarının daha uygun olduğunu tavsiye etmişlerdir. İçlerinde Berlin Yüksek Ziraat Mektebi Rektörü Schuht'un da bulunduğu Alman bilim adamları, Türkiye'de ziraat öğretimi için Berlin Yüksek Ziraat Mektebi modelini önermişlerdir. Bunlar, taşrada kurulan Orta Ziraat Mekteplerinin ziraat öğretimi için uygun olmadıklarını da söylemişlerdir. Bunların tavsiyesi üzerine Ankara'da 1930 yılında Yüksek Ziraat Okulu kurulmuştur. Bu okulda Prof.Eckstein, Prof.Kotte, Prof. Jessen, Prof.Christiansen Weiger gibi dört Alman bilim adamı ile Lüksemburg'lu Prof.Lucian çalışmıştır. 1933 yılında Prof.Dr. Geheimrat Falke yönetiminde Yüksek Ziraat Enstitüsü haline getirilen bu okulda 20 Alman ve Avusturyalı bilim adamı görevlendirilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde geniş yetkilerle donatılan ve tayin yolu ile gelen etkili bir hükümet denetimine karşılık, 10.6.1933 tarih ve 2291 sayılı Kanun'la Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde seçim yolu ile gelen, fakat yetkileri oldukça sınırlandırılmış bir rektör işbaşındadır. Yetkileri sınırlandırılmış bu rektör yanında Ziraat Vekaletinin bir danışma organı niteliğinde ve enstitü içinden seçimle oluşturulan ve geniş yetkilerle donatılmış bir senato yer almıştır. İstanbul Üniversitesi'nde rektör ve dekanlar seviyesinde yönetime Türk profesörler hakimken, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde

³² Hirsch, Ernst, *Hatıralarım*, s. 249-276, 283-307, 336-353, 382-401

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 188-189.

- T.C. Maarif Vekaleti Arşivi, Prof. Dr. Fritz Neumark'ın İstanbul Üniversitesi'nde Bir İktisat Fakültesi İhdas Edilmesi Hakkında Temmuz 1936 Tarihli Teklifi.

yönetimin her kademesi (rektörlük, dekanlıklar ve enstitülerin müdürlükleri) ve öğretim, yabancı profesörlerin elindedir. Bu yabancı bilim adamlarının yanına sadece yabancı dil bilen Türk asistanlar görevlendirilmiştir. Bu asistanlar, yabancı hocaların anlatukları dersleri Türkçeye çevirmektedirler, hocalara eğitim ve öğretim konularında yardımcı olmaktadır. Bu uygulama 1938 yılına kadar aynen devam etmiştir. 1938 yılında Rektör Falke'nin Türkiye'den ayrılmasından sonra diğer Alman hocalar da ayrılmaya başlamışlardır. 1942 yılında bütün Alman bilim adamları Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden ayrılmıştır. Ancak, 1942 yılında bu yabancı bilim adamlarının tamamı Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden ayrıldıklarında kürsülerini devralacak genç Türk bilim adamların yetiştirmişlerdir. Ayrıca, Türk hükümeti, bu enstitünün kurulmasında daha plânlı ve programlı hareket etmiştir. Çünkü daha 1928 yılından itibaren Oldenburg ve arkadaşlarının tavsiyeleri üzerine çok sayıda Türk genci, yurtdışına Ziraat ve Veterinerlik konularında lisans ve lisansüstü öğrenim için gönderilmiştir. Bu gençler öğrenimlerini tamamlayarak yurda döndükçe Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görevlendirilmişlerdir.³³ Birkaçı (Wilhelm Salomon-Calvi, Otto Gerngross, Hans Bremer) dışında normal yollardan gelen, yani mülteci olmayan Alman bilim adamları şunlardır:

- Hermann Zahn (Fizik Enstitüsü)
- Conrad Veygand (Kimya Enstitüsü)
- Salomon-Calvi (Jeoloji Enstitüsü)
- Kurt Krause (Botanik Enstitüsü)
- Salomon-Calvi (Jeoloji Enstitüsü)
- Kurt Krause (Botanik Enstitüsü)
- Richard Woltereck (Zooloji Enstitüsü) - Friedrich Falke (Ekonomi Enstitüsü)
- Heske (Ormancılık Enstitüsü)

³³ T.B.M.M. Zabıtları, Devre 2, cilt 33, s. 249-255, 262.

- T.B.M.M. Zabıtları, Devre 4, cilt 16, sıra nu. 297, s.1.

- T.B.M.M. Zabıtları, Devre 4, cilt 16, s.134-139.

- Başgöz, İlhan-Howard, E. Wilson, Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk, s.200.

- Widmann, Horst, Atatürk Üniversite Reformu, s.143-146.

- Ergün, Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, s.147.

- Reinhold Hoffmann (Bitki Yetiştirme Enstitüsü)
- Walter Gleisberg (Bahçe, Meyva ve Bağcılık Enstitüsü)
- Walter Spöttel (Hayvan Yetiştirme Enstitüsü, Sütçülük Ekonomisi Enstitüsü)
- Richard v.d. Heide (Zirai Kimya Enstitüsü, Toprak İlimi Enstitüsü)
- Kurt Stüwe (Su Ekonomisi Enstitüsü)
- Guido Matschenz (Zirai Pedagoji Enstitüsü)
- E. Gassner (Bitki Korunması Enstitüsü)
- Hans Bremer (Bitki Korunması Enstitüsü)
- Hans Richter (Veteriner-Anatomi Enstitüsü)
- Rudolf Seuffert (Veteriner Fizyolojisi Enstitüsü)
- Anton Koegel (Hayvan Patolojisi Enstitüsü, Hayvan Parazitolojisi Enstitüsü)
- Kurt Sprehn (Hayvan Parazitolojisi Enstitüsü)
- Karl Beller (Hayvan Sağlığı, Bakteriyoloji ve Hayvanı Gıda Maddeleri Enstitüsü)
- Max Gebhardt (Tıbbî Hayvan Kliniği, Cerrahî Hayvan Kliniği)
- Otto Gerngross (Zirai Teknoloji Enstitüsü)
- Lorenz (Kimya Enstitüsü)
- Leuchs (Jeoloji Enstitüsü) dur.³⁴

Tabii Bilimler Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Veteriner Hekimlik Fakültesi, Zirai Teknoloji ve Teknik Fakültesi'nden oluşan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde başlangıçta Fakültesi kurulmamış, ancak Ziraat Fakültesi içinde bir Ormanlık Enstitüsü ile yetinilmiştir. 1934-1935 öğretim yılında bu enstitü, fakülte haline getirilerek, İstanbul'a nakledilmiştir. Bu Orman Fakültesi'nde de Alman ve Avusturyalı bilim adamları çalışmıştır. Mesela; Tschermak (1937-1938) ve E. Schmitschek (1937-1939), Alman Fritzsche (1936-1937), Pfefferkon (1936-1939) ve Mayer-Wegelin (1937-1940) İstanbul Orman

³⁴ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*. s. 27-30, 143-146.

Fakültesi'nde çalışmıştır. Ayrıca, Alman profesörlerden Bauer ve Gerhard da 1916 ve 1926 yıllarında İstanbul Halkalı'daki Orman Yüksek Okulu'nda çalışmışlardır.³⁵

Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne bağlı yükseköğretim kurumlarında çalışan Alman ve Avusturyalı bilim adamları, öğretim programları, ders notları ve kitaplarının hazırlanması, fakülte ve enstitü kütüphanelerinin, klinik ve laboratuvarların kurulması, bilimsel dergilerin çıkarılması, yönetilmesi ve yaşama-ları için bilimsel yazıların yazılması, yüksek bilimsel ziraat ve veterinerlik öğretimini yapılması, veterinerlik ve ziraat alanında genç Türk bilim adamlarının yetiştirilmesi, Türkiye'nin bitki ve hayvan varlığının bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve belirlenmesi konularında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.³⁶

c. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Alman Bilim Adamlarının Hizmetleri

Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun bir akademi olma istikametinde gelişmelerini sağlamak için, bunları çeşitli alanlarda bilimsel araştırmalarla desteklemek; Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun ihtiyacı olan genç elemanları yetiştirmek; Türk Dil ve Tarih Tezlerini benimsemiş lise öğretmenlerini yetiştirmek amacıyla 1935 yılında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. İsmi Atatürk tarafından verilen ve bizzat Atatürk'ün direktifleri üzerine 14 Haziran 1935 tarih ve 2795 sayılı Kanun'la kurulan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türk dili, tarihi ve coğrafyası yanında, Türk ve Türkiye tarihinin aydınlatılmasına yardımcı bilim dallarının (Coğrafya, Arkeoloji, Antropoloji...) ve Türk ve Türkiye tarihinin bütün dönemlerine kaynaklık edecek dillerin (Sümeroloji, Hititoloji, Sinoloji, Hindoloji, Hungaroloji, Yunanca, Latince, Arapça, Farsça...) öğretimine yer verilmiştir. Bütün kuruluş çalışmaları tamamlanan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 9 Ocak 1936 tarihinde Atatürk'ün de hazır

³⁵ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.27-30.143-146.

- *T.B.M.M. Zabıtları*, Devre 4, cilt 23, s.291-292.

- *T.B.M.M. Zabıtları*, Devre 4, cilt 25, s.284-309.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.147-148.

³⁶ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.27-30.143-146, 169-191.

bulduğu bir törenle Türk, Alman ve Avusturyalı profesörlerden oluşan zengin bir öğretim üyesi kadrosuyla öğretime başlamıştır.³⁷

Atatürk, Türk toplumunda millî bir şuur yaratmak, Türk milletinin dünya medeniyeti içindeki yerini ve hizmetlerini tespit etmek maksadıyla kurduğu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yabancı profesörlere de görev verilmesini sakıncalı bulmamıştır. Bu fakültede görev alan Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının başında Georg Rohde (Klasik Filoloji), Benno Landsberger (Sümeroloji, Hititoloji), Hans Gustav Güterbock (Sümeroloji, Hititoloji), Walter Ruben (Hindoloji), Karl Menges (Rus Dili ve Edebiyatı), Wolfram Eberhard (Sinoloji), Hans-Henning von der Osten (Arkeoloji), Herbert Louis (Coğrafya), Karl Steuerwald (Alman Dili ve Edebiyatı), Clemens Möller (Alman Dili ve Edebiyatı), Hubert Melzig (Alman Dili ve Edebiyatı), Heinz Kristonus (Alman Dili ve Edebiyatı) gibi bilim adamları, fakülte ve enstitü kütüphanelerinin kurulması ve geliştirilmesi, Batı klâsiklerinin tercümesi, yüksek düzeyde bilimsel öğretim, araştırma ve yayın faaliyetlerinin yapılması, genç Türk bilim adamlarının yetiştirilmesi konularında yapmış oldukları hizmetleriyle Türk bilim ve üniversite hayatında derin izler bırakmışlardır.³⁸

d. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Kurulmasında ve Gelişmesinde Alman ve Avusturyalı Bilim ve Sanat Adamlarının Hizmetleri

Atatürk'ün kültür politikası içinde önem verdiği dallardan biri de güzel sanatlardır. Güzel sanatlar dendiğinde akla ilk gelen müzik, resim, heykel, tiyatro ve mimaridir. Atatürk bunların hepsine önem vermekle beraber, en önce müziğin ıslah edilmesini istemiştir. Çünkü mevcut müzik; hayattan kaçan, insana uyumsuzluk ve miskinlik veren Doğu müziğidir. İnsan hayatının esas unsuru olan müziğin böyle bir nitelik taşımasının büyük sakıncası var-

³⁷ İnan, Afet, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları ve Açılışı", *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü Anma Kitabı*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1974, s.11-19.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.125-133, 147-148.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.130-131.

- T.B.M.M. Zabıtları, Devre 5, cilt 4, sıra sayısı 178, s.1.

³⁸ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.131-137.

- İnan, Afet, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları ve Açılışı," s.19-21.

- Pınar, Nedret, "Türkiye'de Alman Kültürü ve Goethe", *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt 6, sayı 16, Ankara 1991, s. 253-262.

dır. Atatürk, bu Doğu müziği yerine insana hareket ve dinamizm veren çok sesli Batı müziğinin alınması görüşündedir.³⁹

Müzik alanında yapılan ilk önemli yenilik, 1924 yılında Ankara Musikî Muallim Mektebi'nin açılmasıdır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra okullarda pozitif bilimlerin yanında modern müziğin öğretimine de önem verilmeye başlanmıştır. Bütün okullara müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Musikî Muallim Mektebi'nin kurulmasından sonra, 1925 yılında okullarda Doğu müziğinin öğretimine son verilmiştir.⁴⁰

1934 yılından itibaren Türk müziğinin modernleştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. 25.06.1934 tarih ve 2541 sayılı Kanun'la ülkemizde millî musikîyi modern ve ilmi esaslar dahilinde işlemek, yükseltmek ve yaymak; sahne sanatlarının her dalında ehliyetli unsurlar yetiştirmek, musikî öğretmeni yetiştirmek amacıyla bünyesinde Musikî Muallim Mektebi, Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası, Temsil Şubesi bulunan bir Millî Musikî ve Temsil Akademisi kurulmuştur. Bu çalışmaları da yeterli bulmayan Yüce Önder Atatürk, 1 Kasım 1934 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında Türk müziğinin modernleştirilmesini kesin bir dille ifade etmiştir. Çünkü Yüce Önder'e göre, bir milletün reformu gerçekleştirilmesinde ölçü, musikîde değişikliği alabilmesi ve kavrayabilmesidir. Bunun için millî ince duyguları ve düşünceleri anlatan yüksek deyişleri ve söyleyişleri toplamak ve onları bir an önce genel ve son musikî kurallarına göre işlemek gerektiğini, ancak bu sayede Türk millî musikîsinin yükselebileceğini ve evrensel musikîde yerini alacağını belirtmiştir.⁴¹ Atatürk'ün bu direktifleri üzerine, bir konservatuar kurdukmak için Almanya'dan Paul Hindemith davet edilmiştir.

³⁹ Ergün, Osman, *Türk Maarif Tarihi-5*, İstanbul 1977, s.1822-1850.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.117-118.

⁴⁰ Yücel, Hasan Ali, *Türkiye'de Orta Öğretim*, M.E.B.Yayını, İstanbul 1938, s.84.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.117-118.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.133-134

⁴¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1961, s.252.

- Ergün, Osman, *Türk Maarif Tarihi-5*, s.1844-1850.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.117-118.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.134-135.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1959, s.377-378.

- T.B.M.M. Zabıtları, Devre 4, cilt 23, sıra nu. 246, s.1.

- T.B.M.M. Zabıtları, Devre 4, cilt 23, s. 204-260, 280-284, 316-317.

1935-1937 yılları arasında dört defa Türkiye'ye gelen P. Hindemith, Türk musiki hayatı üzerinde incelemelerde bulunmuş ve bu incelemelerin sonucunu bir rapor halinde Türk Hükümeti'ne sunmuştur. Raporunda müziğin muhtevasının milli, tekniğinin ise beynelmil olmasını tavsiye etmiştir. Reform hareketine halkın ağızındaki melodileri toplamakla işe başlamanın uygun olacağını, bunun için bir müzik arşivinin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Hindemith'in bu tavsiyelerinin hepsi zamanında gerçekleştirilmeye beraber, kendisi Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Müzik Bölümü'nü kurmuştur. Ayrıca, Paul Hindemith'in aracılığıyla çok sayıda Alman sanatçı ve müzik eğitimcisi Konservatuvar'a getirilmiştir. Bunlar arasında Carl Elbert (Tiyatro ve Opera Bölümü), Eduard Zuckmayer (Musiki Muallim Mektebi, sonra Gazi Terbiye Enstitüsü), Ernst Praetorius (Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası), H. Markovitz (Tiyatro ve Opera Bölümü), Licco Amar (Yaylı Çalgılar Bölümü), Paul Lohmann (Şan Bölümü) gibi ünlü sanatçılar ve müzik eğitimcileri yer almışlardır.⁴²

1937 yılında Musiki Muallim Mektebi sahası üzerinde kurulan Ankara Devlet Konservatuvarı'nın mimarlığını da İsviçreli mimar Prof. Egli yapmıştır. Yukarıda çoğunluğunu mültecilerin oluşturduğu müzik eğitimcileri ve sanatçılardan başka, yine politik sebeplerden dolayı yurdunu terk etmek zorunda kalan çok sayıda Alman ve Avusturyalı sanatçı da bu konservatuarda görevlendirilmişlerdir. Bunlar, yeni kurulmakta olan Ankara Devlet Konservatuvarı'nda Türk sanatının modernleştirilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarına katılmışlardır.⁴³

e. Diğer Kuruluşlarda Görev Alan Alman Bilim Adamlarının Hizmetleri

Ankara'da Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde 1935 yılından itibaren birçok Alman ve Avusturyalı up mensubu çalışmıştır. Bunlar arasında Emil Gotschlich (Bakteriyoloji-Epidemiyoloji Bölümü ve Mikrobiyoloji Bölümü), Paul Pulewka (Farmakoloji-Toksikoloji Bölümü), Stefan Baecher (Siroloji Bölümü), Eduard Scheller (Kimya Bölümü) en önde gelenleridir. Yine Ankara Nümune Hastanesi'nde 1935 yılından itibaren birçok Alman up

⁴² Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.1 18-129.

- Pınar, Nedret, "Türkiye'de Alman Kültürü ve Goethe", s. 253-262.

- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.134-138.

⁴³ Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s.136-138.

- Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.1 18-129.

- Pınar, Nedret, "Türkiye'de Alman Kültürü ve Goethe", s.257-259.

mensubu çalışmıştır. Bunlardan Eduard Melchior (Cerrahi Bölümü), Alberd Eckstein (Pediyatri Bölümü), August Lagueur (Fizik Tedavi Bölümü), Alfred Marchionini (Dermatoloji Bölümü), Max Meyer (Kulak-Burun-Boğaz Bölümü) ve Ernst Magnus-Alsleben (Dahiliye Bölümü) Numune Hastanesi'nde önemli hizmetlerde bulundular. Bilhassa Melchior, Eckstein ve Marchionini Ankara'da tıbbın gelişmesinde büyük katkılarda bulundular; bunlar, 1945 yılında kurulan Ankara Tıp Fakültesi'nin kuruluş çalışmalarına da katılmışlardır.⁴⁴

Ankara'da bulunan bir diğer mülteci de 1935 yılında İktisat Bakanlığı'nda uzman olarak görevlendirilen, sonra 1938 yılında Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nda çalışan Ernst Reuter'dir. 1938-1946 yılları arasında şehircilik uzmanı olarak çalışan Prof. Reuter, hem Türk Hükümeti'ne alanı ile ilgili konularda başarılı bir danışmanlık yapmıştır, hem de çalıştığı okulda öğretim üyeleri ve öğrencilerle çok iyi ilişkiler kurmuştur. Türkiye'de çok sayıda kitabı ve makalesi bulunan Reuter'in Türk belediyecilik ve şehircilik hayatına büyük hizmetleri geçmiştir.⁴⁵

Ayrıca, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde de birkaç Alman ve Avusturyalı bilim adamı çalışmıştır. Bunlardan Bruno Taut (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü), Franz Hellinger (Güzel Sanatlar Akademisi), Clemens Holzmeister (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü), Gustaw Oelsner (İstanbul Teknik Üniversitesi Şehircilik Kürsüsü), Paul Bonatz (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü), Rudolf Edwin Belling (Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü) en önde gelenlerdir. Bunlar özellikle modern mimari ve heykeltıraşlık alanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.⁴⁶

⁴⁴ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.137-143, - *T.B.M.M. Zabıtları*, Devre 5, cilt 19, sıra sayısı 184, s. 38-44, 153-154.

⁴⁵ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.146-151.

⁴⁶ Widmann, Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.111-115.

SONUÇ

Gerek İstanbul'daki yüksek öğretim kurumlarında, gerekse Ankara'daki yüksek öğretim kurumlarında çalışan ve çoğunluğunu mültecilerin oluşturduğu Alman ve Avusturyalı bilim ve sanat adamları, baulı anlamda modern üniversite fikrinin gelişmesi ve yerleşmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bilhassa öğretim programları ve öğretim metodlarının ıslah edilmesi, ders kitaplarının sayı ve kalitesinin yükseltilmesi, fakülte ve enstitü kütüphanelerinin kurulması ve geliştirilmesi, bilimsel dergilerin yayınlanması; saha, klinik, laboratuvar gibi deneysel ve bilimsel araştırma metodunun başarıyla uygulanması, genç Türk bilim ve sanat adamlarının yetiştirilmesi, yüksek düzeyde bilimsel öğretimin yürütülmesi konularında çok önemli hizmetleri olmuştur. Ayrıca, Türkiye'de modern bilim, sanat, up ve felsefenin gelişmesinde, laik hukuk ve karma ekonomik sistemin gelişmesinde ve yerleşmesinde çok önemli katkılarda bulunmuşlardır.

SUMMARY

It can be stated that German and Austrian researchers, scholars, artists and scientists contributed a great deal of help to establish and to develop westernized, modern higher institutions in Turkey. In other words, both Ottoman Empire and Turkish Republic received ample amount of help from the scientists mentioned above.

The chief contributions made to Turkish higher educational systems as follow:

a) The Reorganization of the instructional methods and curriculum; increasing the quality and quantity of text books; establishment and development of the institute and faculty libraries; publication of the scholarly journals; and testing and installing the results of clinical and educational research methods.

b) In addition, German and Austrian scientists had crucial importance in educating and mentoring young Turkish scientists; and facilitating instructional activites in advanced level.

c) Finally, the depolopment in modern sciences, arts, medicines and philosophies; establishing and nurturing a secular and modern economic system.